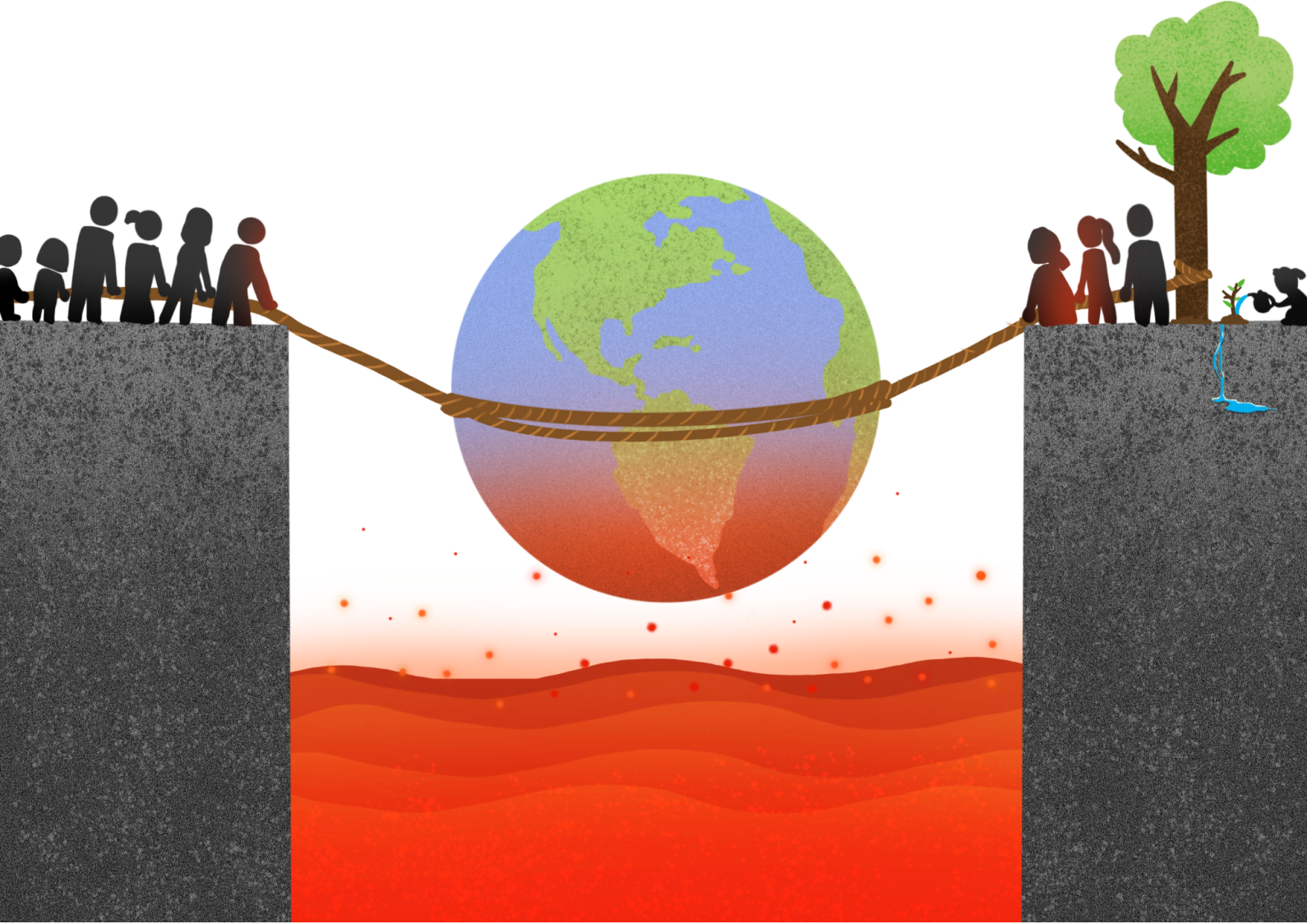

ÇEVRE DİVANI

Müzakereci Kitapçığı

Divan

2 Temmuz 2023

İçindekiler

İçindekiler.....	2
Çevre Divanı Ekibi.....	3
Program.....	5
Hoş Geldiniz.....	7
Açılış.....	10
Çevre ve İklim Problemleri.....	12
Ana Makale:	
Antroposen Çağında Çevrenin Korunmasına ve Ekolojik Olarak Sürdürülebilir Barışa İslami Bir Yaklaşım.....	13
Değerlendirme Makalesi - 1:	
Çevre Bilinci ve Mesuliyet Duygusu.....	28
Değerlendirme Makalesi - 2:	
Çevreye ve Diğerlerine Karşı Sorumlu Olma.....	33

Çevre Divanı Ekibi

Divan Toplantıları Organizasyon Heyeti:

Prof. Dr. İbrahim Hasgür

Prof. Dr. Kemal Özden

Dr. Züleyha Mary Fikret

Risale ve Hizmet Araştırmaları Merkezi Direktörü:

Kerim Balcı

Hizmet ve Medeniyet İnşası Seminer Koordinatörü:

Melike Gülen

Çevre Divanı Koordinatörü:

Emine Eser

Divan Oturum Başkanı:

Ercüment Said

Çevre Divanı Sunumları:

Meryem Köken

Ayşenur Şen

Prof. Dr. Mehmet Özalp

Prof. Dr. Ferah Armutçu

Dr. İsmail Mesut Sezgin

Raportörler:

Beyza Nur Uğur

Meryem Köken

Abdurrahman Can

Kahoot Hazırlama ve Sunum:

Ahmet Deniz

Kapak Resmi Tasarımı:

Fikir: Beyza Nur Uğur, Meryem Köken

Çizer: Hatice Eser

Çevre Divanı Kitapçığı Tasarımı:

Abdurrahman Can

Program

2 Temmuz 2023 Pazar

Açılış Oturumu (15.00 - 15.45 EST)

Oturum Başkanı: Emine Eser

Oturum Yöneticisi: Ercüment Said

Hoş Geldiniz Konuşması - Emine Eser

Program Akışı ve Müzakere Kuralları Duyurusu - Ercüment Said

Divan Açılış Konuşması - Dr. Züleyha Mary Fikret

Rakamlarla ve Farklı Boyutlarla Çevre ve İklim Problemleri - Ayşenur Şen

Çevre Anketi Sonuçları Sunumu - Meryem Köken

Makale Sunum Oturumu (15.45 - 16.30 EST)

Oturum Başkanı: Ercüment Said

Antroposen Çağında Çevrenin Korunmasına ve Ekolojik Olarak Sürdürülebilir Barışa İslami Bir Yaklaşım - Prof. Dr. Mehmet Özalp

Değerlendirme Makalesi 1: Çevre Bilinci ve Mesuliyet Duygusu - Prof. Dr. Ferah Armutcu

Değerlendirme Makalesi 2: Çevreye ve Diğerlerine Karşı Sorumlu Olma - Dr. İsmail Mesut Sezgin

Mola (16.30 - 16.45 EST)

Müzakere Odaları (Breakout Rooms)

Müzakere Oturumu (16.45 - 18.10 EST)

Oturum Başkanı: Ercüment Said

Müzakere Heyeti Soru ve Yorumlar

Katılımcılardan Soru ve Yorumlar

Mola (18.10 - 18.30 EST)

Sunucu: Ahmet Deniz

Ödüllü Kahoot

Kapanış ve Değerlendirme Oturumu (18.30 - 19.00 EST)

Oturum Başkanı: Emine Eser

Göç Divanı Kapanış Bildirisinin Okunması - Yüstra Mesude

Bildirinin Oylanması

Teşekkür ve Duyurular - Kerim Balcı ve Melike Gülen

Hoş Geldiniz

Değerli İlim İnsanları ve Saygıdeğer Katılımcılar,

Respect Graduate School bünyesinde faaliyet gösteren R&H Araştırmaları Merkezi'nin ikinci Divan toplantısına hoş geldiniz. Geçen toplantımızda Göç konusunu ele almıştık, bugün ise "İklim Krizi ve Çevre Sorunları Karşısında Genelde Bütün İslami Camiaların, Özeldede Hizmet Mensuplarının Sorumlulukları" başlıklı ikinci Divan toplantısında bir araya gelmiş bulunuyoruz.

Çevre dediğimizde anlaşılan kavram sadece yaşadığımız fiziksel ortamdan ibaret değildir. Çevre, evimiz olarak nitelendirdiğimiz dünyanın tüm kara parçaları, suları, atmosferi, yeryüzünün en derinlikleri, okyanusların dipleri ve hatta şu anda uydularla doldurduğumuz yakın uzay boşluğu dahil, tüm canlı ve cansız varlıklarıyla birlikte, belki de yakın gelecekte yakındaki gezegenleri dahi içine alacak şekilde adlandıracağımız bir kavramdır.

AfSV'nin 2021 Hizmet Hareketi'nin Temel Değerleri bildirisinin 11. maddesi, "Hizmet gönüllüleri, dünyamızı içindeki tüm ekosistemlerle birlikte gelecek nesillere temiz bırakılması gereken bir miras olarak görür ve çevreyi korumaya önem verirler." der.

Dünya genelindeki trendlere baktığımızda, Çevre Problemleri ve İklim Krizi'nin en üst sıralarda yer aldığını görmek şaşırtıcı değildir. Amerika'da her yıl artan sıklık ve şiddette kasırgalar onlarca insanın ölümüne ve binlercesinin evsiz kalmasına neden olmaktadır. Avustralya, Kaliforniya ve dünyanın çeşitli bölgelerinde aylarca süren orman yangınlarıyla ciğerlerimizi kaybetmekteyiz. Her yıl milyonlarca insan, çoğunluğu fosil yakıtların yanmasından kaynaklanan sebeplerle oluşan hava kirliliğine bağlı hastalıklardan ölmektedir. Zaten dünyadaki suların sadece yüzde 2,5'ünü oluşturan tatlı su kaynakları her geçen yıl hızla tükenmekte ve bu sebeple milyonlarcası temiz su kaynağına erişememekten ölen insanların sayısı daha da artmaktadır. Geri dönüştürüldüğü iddia edilen ancak sadece çok küçük bir kısmı gerçekten dönüştürülen özellikle plastik maddeler çöp toplama alanlarını ve okyanusları doldurmaya devam etmektedir. Yakın gelecekte ülkelerin petrol için değil su için savaşacakları senaryoları tartışılmaktadır.

Bu şekilde tüketmeye daha ne kadar devam edeceğiz? Hızlı tüketim trendinin ardından düşük kaliteli ve plastik benzeri ürünlerle dolu olan hızlı moda trendi (fast-fashion), sadece cüzdanlarımızı değil aynı zamanda dünyanın kaynaklarını da tüketmekte ve atıklarıyla geleceğimizi tehlikeye atmaktadır.

"Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz." ayetinin muhatabı ya da "Nehrin kenarında bile olsa abdest alırken israf etmeyiniz." (mealen) diyen bir Peygamberin ümmeti olarak,

'bize emanet edilmiş fakat sınırlı tasarruf hakkı verilmiş dünya'nın (Fethullah Gülen Hocaefendi) problemlerini konuşmak ve üstümüze düşen vazifeleri tespit edip harekete geçmek için geç değil. Bugün bu Divan işte tam da bu amaca hizmet etmesi için planlandı.

Hizmet Hareketi mensupları olarak, küresel sorunlara çözümün bir parçası olmamız gerektiğine inanıyoruz. Ortak bilinç oluşturmak için diyaloga, müzakereye ve fikir üretmeye ihtiyacımız vardır. Divan, değerli müzakereci bilim insanları ve katılımcıların fikir alışverişi ve sosyal mutabakat sağlama amacını taşımaktadır.

Farklı kültürlerden gönüllülerin bir araya geldiği küresel bir hareketi bir araya getiren payda, inşa perspektifiyle oluşturulan evrensel projelerdir. Divan, Respect Graduate School'un düzenlediği 'Hizmet ve Medeniyet İnşası Semineri' çerçevesinde küresel sorunlara çözüm arayışına katılma arzusuyla doğmuştur.

Bu bağlamda Çevre Divanı toplantısına birbirinden kıymetli katılımcılarımız değer kattılar. Çevre Divanı'nda ana sunumu kıymetli ilim insanı Prof. Dr. Mehmet Özalp yapacak. Özalp'in makalesine yine değerli fikir insanları, Prof. Dr. Ferah Armutçu, ve Dr. İsmail Mesut Sezgin mukabelede bulunacaklar. Organize Heyeti adına Prof. Dr. Züleyha Mary Fikret Hocamız açılış konuşması yapacaklar. Çevre DİVANI'nın sunumunu ve moderatörlüğünü kıymetli Ercüment Said yapacak. Beyza Nur Uğur, Meryem Köken, Abdurrahman Can hocalarımız da raportör olarak bildirgeyi şekillendirecekler. Çevre Divanı'na katılımcıların yanı sıra 30 civarında müzakereci davet edildi. Bu vesileyle değerli katılımcılarımıza, programa hazırlık aşamasında emeği geçen dünyanın dört bir yanından hizmet mensuplarına ve hassaten Dr. Hatice Böke, Çiğdem Yanık ve Emine Köse Hanımefendilere, Divan ekibi olarak bizi her aşamada destekleyen Sevgili Hocam Melike Gülen'e, Ertuğrul İncekul ve Kerim Balcı Hocalarımıza da en kalbi teşekkürlerimi arz ediyorum.

Çevre Divanı Ekibi adına,

Emine Eser

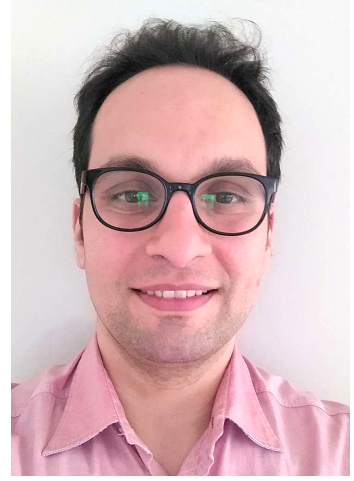
Emine Eser, İstanbul'da doğdu ve büyüdü. Marmara Üniversitesi İngilizce Biyoloji Öğretmenliği, Anadolu Üniversitesi AÖF İlahiyat, Brookdale College İngilizce bölümlerinden mezun oldu. 7 senedir ailesiyle New Jersey'de yaşıyor. Devlet okullarında öğretmenlik yapıyor. Insight Foundation yönetim kurulunda, Keystone Platform'da, Embrace Relief'te ve Respect Graduate School derslerinde vaktini değerlendiriyor.

Ercüment Said, 1988 Van doğumludur. Uzmanlığını Kamu Yönetimi, Hukuk ve Kriminoloji alanlarında yapmıştır. 2017 yılına kadar çeşitli devlet kurumlarında orta düzey yöneticilik yapmıştır. Şuan Stockholm'de sosyal çalışmacı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Respect Graduate School'da ve İsveç'te rehberlik faaliyetlerine katkıda bulunmaktadır. Judo dalında uluslararası başarısı olan ve hakemlik yapan Said, İngilizce, İsveççe, Fransızca ve başlangıç seviyesinde Arapça bilmektedir. Evli ve bir çocuğa babalık vazifesi ile muvazzaftır.

Açılış

Çok Saygıdeğer Hocalarım, Değerli Katılımcılar,

Bugün böyle ali bir mecliste yeni bir konuyla 2. Kez Divan açılışı yapmak için huzurlarınızda bulunmaktan dolayı acizane şükür ve hamd içerisindeyim ve hepinizi Organizatörler Heyeti adına hürmetle selamlıyorum.

Divan Toplantıları, Respect Graduate School bünyesinde düzenlenen Hizmet ve Medeniyet İnşası Seminerinin bir parçası olarak doğdu. Kerim Balcı ve Melike Gülen Hocalarımızın organizasyonunda düzenlenen Hizmet ve Medeniyet İnşası Semineri, Hizmet'in temel prensiplerini ve ürettiği kavramları yazılı kültüre dönüştürmeye çalışıyor. Bunu yaparken de AfSV'nin 2021 tarihli Hizmet Hareketi'nin Temel Değerleri Açıklamasını esas alıyor.

Hepinizin kabul edeceği üzere Hizmet Hareketi'nin Temel Değerleri Açıklamasının bir kısmı durum tespiti yaparken, bir kısmı da ufuk çiziyordu. Dolayısıyla o belgede zikredilen prensip ve aksiyonların bazıları açısından Hizmet'in kendini geliştirmesi gerektiği zaten belgeyi hazırlayanların da beklentisiydi.

'Neden Divan Toplantıları? Amacımız, vizyonumuz, ufkumuz nedir?' dersiniz; Divan Toplantıları Hizmet'in kendisini geliştirmesi veya değişen şartlara adapte etmesi gereken konuları masaya yatırmak, Hizmet'in yeni dünyanın sorunlarına kendi mana köklerinden kopmadan çözüm üretmesini sağlamak veya en azından bu yönde bir zihni çabayı başlatmak için düzenleniyor.

Divan Toplantıları akademik içerikli beyin fırtınası toplantılarıdır. Bu toplantılarda ulaşılan ortak kanaatler kamuoyuyla paylaşılırlar ve Hizmet aktivistlerinin bu kanaatlerden yararlanacakları ümit edilir. Bu ümidin dışında Divan Toplantılarının herhangi bir şekilde Hizmet'in kendi istişari mekanizmalarına alternatif olmak gibi bir düşüncesi olmamasına rağmen, bilemediğimiz bir şekilde farklı yönleriyle güzelliklere vesile olacağına dair ümidimiz çok ve zengindir.

Çevre Divanı'nda bugün bir çok noktada geri dönülemez noktaya gelmiş olsada yinede ümidimizi kaybetmeden gayretle geri döndürebileceğimize inandığımız Çevre ve İklim Problemleri için Hizmet insanlarının neler yapabileceğini tartışacağız. Çevre Divanı'na katkıda bulunan Koordinatör Emine Eser'e, oturumları yönetecek Ercüment Said'e, müzakerelerimize temel teşkil edecek ana makalenin yazarı Sayın Prof. Dr. Mehmet Özalp'e ve değerlendirme makaleleri sahipleri Sayın Prof. Dr. Ferah Armutçu ve Sayın Dr. İsmail Mesut Sezgin'e teşekkürler ediyorum.

Bulduğumuz heyet adına, sadece acizane bir sözcü ve elçi olarak Çevre Divanı katılımcılarından birkaç ricamız var:

Burada başlayan müzakereyi burada bitirmeyelim. Her birerlerimiz eli kalem tutan, dili kelam söyleyen, zihni fikir üreten insanlar olarak Divan Toplantılarının konularını farklı mecralarda dillendirebilir, müzakereye daha geniş kitlelerin katılımını sağlayabiliriz.

Çevre Divanı henüz ikinci Divan Toplantısı. Onu, yeni konuşmaya başlamış bir çocuğa göstereceğimiz şefkatle kucaklayalım. Her birerlerimiz elinden tutalım, destek olalım, hatalarını düzeltelim, kendisini geliştirmesi için ona rehberlik edelim. Bunu hep beraber yaparsak Divan Toplantılarının ve onun ev sahibi olan Risale ve Hizmet Araştırmaları Merkezi'nin varlık sebebi olan 'Durağanlaşmış Müslüman aklını harekete geçirme' hedefine el birliğiyle yaklaşabiliriz.

Muhterem Hocamızın Şura'dan beklenen faydalarla alakalı ifadelerini aklımızdan çıkarmayalım. Divan, sadece doğru kararı vermek için toplanmadı; burada fikir ve ifade hürriyetini öğrenmek, yürütmenin başındakilerin sorgulanabilirliği prensibini yerleştirmek, hatalar karşısında yapıcı bir tavır geliştirerek tamir edici olabilmek, sorumluluğu paylaşma kültürünü tesis etmek, toplum karşısında fikrini telaffuz ve savunma kabiliyetini geliştirmek gibi bir dizi faydayı edinmeye çalışıyoruz.

Son olarak lütfen takip eden tarihleri şimdiden takviminize kaydedin. Divan 2023 yılında iki defa daha toplanacak ve şu konuları tartışacak:

Demokrasi ve Katılımcılık Divanı: 3 Eylül 2023 Pazar

İnsan Hakları Divanı: 29 Ekim 2023 Pazar

Hepinize keyifli ve üretken bir fikir fırtınası tecrübesi diliyorum.

Organize heyeti adına,
Dr. Züleyha Mary Fikret

Çevre ve İklim Problemleri

Dr. Hatice Böke¹, Ayşenur Şen²

Çevre ve İklim Problemleri dosyası; çevre kirliliğini çeşitli boyutlarıyla açıklamakta, iklim krizinin sebeplerini, bugününü ve geleceğe bakan etkilerini örneklerle incelemektedir. Uzunluğu nedeniyle bu dosya ayrı olarak sunulmuştur.

---

¹ Araştırmacı, Helsinki Üniversitesi

² Pontifical Catholic University of Chile-Dentistry Rutgers University-Pre-dent track

Ana Makale:

Antroposen³ Çağında Çevrenin Korunmasına ve Ekolojik Olarak Sürdürülebilir Barışa İslami Bir Yaklaşım

Züleyha Keskin, Mehmet Özalp

Giriş

Dünyada olumlu değişim ihtiyacı her geçen gün daha da güncel bir konu haline geliyor. Çeşitli küresel sorunlar çoğunlukla tek başlarına ele alınırken, çeşitli sorunları bölümlere ayırmaktan vazgeçip bu sorunların hepsiyle ilgili olan güçlü ortak akımları görmeye başlamanın zamanı çoktan gelmiştir. Bu, gittikçe daha da büyüyen küresel sorunları çözmeye çalışırken, sadece sinerjiye yol açmayacak, ayrıca bu dünyayı kendi evi olarak adlandıran her sakinin yararına olan bir dünya görüşünün kurulmasına da imkân sağlayacaktır.

20. yüzyılda 108 milyon insanın savaşlardan dolayı öldürölmesi, son yüzyılda dünyada yaşanan savaş ve çatışmaların sayısı çok ciddi endişeler vermektedir.⁴ Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çok sayıda insanı bir anda yok etmek daha önceki zamanlardan çok daha kolay hale gelmiştir. Dünyanın hemen hemen her yerinde sık sık çatışmalar çıkmakta ve bu çatışmalar ortaya çıktıktan sonra yıllarca hatta on yıllarca olumsuz etkiler bırakmaktadır.

Fakat, barış tek başına yeterli değildir. Her bireyin hak ettiği haklardan istifade edebilmesi için adalete de ihtiyaç vardır. İnsan haklarından yerel ve küresel seviyede sıklıkla konuşulurken, aynı zamanda dünyanın dört bir yanında pek çok vahşet yaşanmaktadır. Pek çok istatistikten sadece ikisi, küresel olarak var olan kapsamlı sorunları ve eşitsizlikleri vurgulamak için yeterli olacaktır: dünya nüfusunun % 66'sı yoksulluk içinde yaşıyor ve dünya çapında 12 milyon kadın, erkek ve çocuk köleleştirilmiş durumda ve her sene bunların 600.000-800.000'i kaçırılmaktadır.⁵

Bütün bu küresel sorunların yanında çevreyi koruma ihtiyacı da aciliyet arz ediyor. Bu alanda bir eylem çağrısı için ana teşvik, iklim biliminin, insan faaliyetinin gezegende sebep olduğu ürkütücü zarara dair bulgularıdır; bu ürkütücü zarar öyle

³ İnsanlığın çevre üzerinde önemli etki yapmaya başladığı sanayi devrimi sonrası dönem (Tercüman)

⁴ Chris Hedges, What Every Person Should Know About War (New York: Free Press, 2003)

⁵ Social Justice Resource Centre, <https://socialjusticeresourcecenter.org/facts-and-figures/> (accessed 1 September 2019).

bir boyuta gelmiştir ki, jeologlar içinde bulunduğumuz çağı, insan faaliyetlerinin gezegenimizin jeolojisini etkilemesinin en son noktaya ulaştığı bir çağ olan Antroposen olarak adlandırmışlardır.⁶ Çevresel farkındalık düzeyi zirveye çıkmıştır: bir çok ülkede çevre ve iklim bilimine ve bulgularına artan ilgi medyada geniş yer bulmakta ve eğitim müfredatına dahil edilmektedir.

Küresel meseleler İslami teolojik bir mercekten topluca analiz edildiğinde, insanların dünya görüşünü değiştirme ihtiyacı ortaya çıkıyor. Bu dünya görüşünü değiştirme ihtiyacı, yıllar boyunca ortaya çıkarılan problemleri çözmeye veya düzeltmeye çalışmak için yeterli değildir, bu dünyadaki bütün varlıkların her parçasına bakış açımızı değiştirmek için de gereklidir. Bu, adalete ve ekolojik olarak sürdürülebilir barışa yol açacaktır. Bunun ışığında, bu yazı tüm varlıkları, tüm mahlukatı Yaradan'a bağlamayı amaçlayan Allah merkezli bir dünya görüşü kavramını tartışmaya açacaktır. Böylece, her şey Yaradan adına görüldüğü için varlığın içindeki istidatı, potansiyeli, değeri ve gayesi yücelecektir.

Potansiyel (İstidat)

Bütün yaratılanlara yerleştirilmiş olan istidatlar (potansiyel), İslam teolojisi ve maneviyatının önemli bir unsurudur. Her şey ne olduğuyla değil, ne olabileceğiyle algılanır. Bu bakış açısı sadece insanı değil, doğal çevre dahil tüm canlıları da kapsamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'e göre, insanın gelişme potansiyeli çok geniştir: "Şüphesiz Biz insanı en güzel surette (ahsen takvim) yarattık, sonra onu aşağıların en aşağısına attık, ancak iman edip salih amel işleyenler müstesna."⁷ Ayet, insanın değişken tabiatının ve 'en güzel şekle' (ahsen al-takvim) ulaşma imkanının altını çizerek, insanların gelişme ve mükemmelliğe ulaşma potansiyeline sahip olduğunu öne sürmektedir. İnsan tabiatı (fıtratı), "aşağının aşağısı"ndan "en güzeli" olarak ifade edilebilecek şekilde ahseni takvim'e yükselecek şekilde yaratılmıştır.

"En güzel suret" tarifi, tefsir âlimleri tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. Muhammed ibn Jarir et-Tabari (ö.923)'ye göre, insanoğlu en güzel karaktere ve güzel bir şekle sahip olarak yaratılmıştır.⁸ Fahreddin er-Razi (ö. 925) de benzer bir anlayışa

⁶ Jan Zalasiewicz et al., 'The Anthropocene: A New Epoch of Geological Time?' *Philosophical Transactions of the Royal Society A* 369 (2011): 835–1111.

⁷ Kur'an, 95:4–6.

⁸ Muhammad ibn Jarir Tabari, 'Tafsir al-Tabari' [Tafsir of Tabari], <http://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=1&tTafsirNo=1&tSoraNo=95&tAyahNo=4&tDisplay=ye s&UserProfile=0&Languageld=1> (accessed 15 July 2019).

sahiptir ve en güzel şekli iç ve dış güzellik olarak tanımlar.⁹ Bu açıklamaların her ikisi de insanlarda bulunan güzelliği vurgulamaktadır. İsmail Hakkı Bursevi (ö.1725) bu ayeti yorumlarken insanın güzelliğinden çok değerine odaklanır. O, insanın değerini öyle bir seviyeye yükseltir ki, insanın yeryüzündeki tüm yaratılmışlar içinde en yüksek içsel değere sahip olduğu fikrindedir.¹⁰

Müslüman alimlerin insan potansiyelini tartışmak için ağaç analogisini kullanmalarının birçok hikmeti vardır. Bu benzetme, insan ile doğal çevre arasında bir bağlantı noktası olduğundan dolayı ehemmiyetlidir. Ağaç analogisi, ilahiyatçı ve mutasavvıf İbn Arabi (ö. 1240) tarafından kullanılmıştır ve ağaç kâinatı temsil etmektedir.¹¹ Bu bakış açısı, Kurtubî'nin (ö. 1273) insanı Allah tarafından en güzel surette yaratılmış olarak tanımlayan Kuran ayetini tefsirinde yankılanır. Kurtubî, içlerindeki potansiyeli vurgulamak için insanları küçük bir kâinat olarak tanımlar.¹² Yirminci yüzyıl Müslüman Alimi Said Nursi (ö. 1960) de, insanlarda bulunan istidadı tarif etmek için ağaç benzetmesini kullanmaktadır: "Evet, ne kadar çok olursa olsun. Bir tohumdan devasa bir ağaca kadar dereceler vardır, insan doğasında bulunan istidatlar daha da fazladır."¹³ Ağaç benzetmesi, insan doğasındaki muazzam potansiyeli ifade etmek için yararlıdır, çünkü okuyucu bir tohumdan tamamen büyümüş görkemli bir ağaca kadar uzanan büyük bir gelişim yelpazesini kolay anlayıp bunu takdir edebilir. Bu benzetme, ayrıca, ağaç gibi doğal bir nesnede ve buna bağlı olarak yaratılan tüm formlardaki muazzam gelişimi vurgulamaktadır.

Bu doğal potansiyelin tüm insanlar için geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Yani, bu dünyadaki her birey, bir 'ağaç' olma potansiyeline sahip bir tohum olarak görülmektedir. İnsana olan bu yaklaşım, herkesin büyümesi ve potansiyelini gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyduğu fırsatlara sahip olması gereken bir platform ortaya çıkarıyor. Bu da ancak insan haklarının da korunduğu barışçıl bir ortamda mümkündür. Nasıl ki bir tohum, uygun ortam olmadan büyüyemezse, hiçbir insan da huzurlu ve adil bir ortamda olmadan büyüyüp gelişemez.

İnsanlar ve diğer canlılar arasındaki ortak potansiyel, aynı zamanda insan ve çevre arasında gerçek bir bağ oluşturmaktadır, çünkü kişi empati duygusunu besleyecek

⁹ Abu Abd Allah Muh.ammad Razi, 'Mafatih Al-Ghayb' [The Keys to the Unseen], <http://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=1&tTafsirNo=4&tSoraNo=95&tAyahNo=4&tDisplay=yes&UserProfile=0&Languageld=1> (accessed 15 July 2019).

¹⁰ Bursawi, 'Ruhu'l-Bayan' <https://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=3&tTafsirNo=36&tSoraNo=95&tAyahNo=4&tDisplay=yes&UserProfile=0&Languageld=1> (accessed 15 July 2019).

¹¹ Said Mentak, 'The Tree,' in *Islamic Images and Ideas: Essays on Sacred Symbolism*, ed. John A. Morrow (USA: McFarland & Inc. Company Publishers, 2014), 128.

¹² Qurtubi, 'al-Jami' li-Ahkam al-Qur'an,' <http://www.altafsir.com/Tafasir.asp?tMadhNo=1&tTafsirNo=5&tSoraNo=95&tAyahNo=4&tDisplay=yes&UserProfile=0&Languageld=1> (accessed 15 July 2019).

¹³ Said Nursi, *The Flashes*, trans. Sükran Vahide (Istanbul: Sözler, 1995), 104.

şekilde bir ağaç veya başka bir bitki yaşamıyla özdeşleşir. Potansiyellerini ortaya çıkarma özgürlükleri engellenirse veya daha kötüsü yok edilirse, her insan mahv olur. Aynı şekilde, benzer bir potansiyele sahip olan bir ağacın istidadını fark etmediğini ve geliştiğini görmek, insan kendi potansiyelinin engellendiğini görüyormuşçasına acı verici olacaktır. Çevrenin, insanların ihtiyaç ve arzularıyla örtüştüğünün görüldüğü bu tür güçlü analogiler, çevreyi korumak için harekete geçilmesi gereken tartışmaların çok önemli bir parçasını teşkil etmektedir. İnsandaki muazzam istidatı vurgulamak, sınırlı ekolojik faydalar sağlıyor gibi görünebilir, ancak bu istidat çevreyle bu kadar yakından bağlantılı olduğunda, çevrenin algılanma biçimini değiştirmektedir.

Çevreye yönelik bir değerlendirme, yalnızca bu güçlü analogiler yoluyla ortaya çıkmaz. Tıpkı insanlar gibi, tüm mahlukatın da doyurulmayı bekleyen potansiyel bir ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Said Nursi'nin işaret ettiği gibi, bütün mahlukat, 'büyük bir çaba ve gayretle istidatlarını inkişaf ettirme' sürecinden geçer.¹⁴ Bu istidatı inkişaf ettirme ilkesi tüm kâinatta görünür ve her şeyin doğal görevini yerine getirme şevki ve zevkini yaşama fırsatı verildiği yer olan ilahi uygulama 'sünnetullah' olarak anılır.¹⁵ Canlı ve cansız tüm varlıkların tattığı zevk, içlerine derç edilmiş olan istidat ile görevlerini yapabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bütün varlıklara verilen şey, onları görevlerini hevesle yapmaya teşvik eden bir 'ücret' gibidir.¹⁶

Said Nursi, tohumların bile yeşerip filizlenerek vazifelerini yerine getirmek için tabii bir iştihaya sahip olduğunu şu şekilde anlatır: "Dar bir yere hapsedilmiş bir kimse, bahçeye veya açık alana çıkmaya öyle bir hasret çektiği, öyle bir iştihakla arzuladığı gibi, tohumların da aynı filizlenme vazifelerini yerine getirmeye öyle iştihakları vardır."¹⁷ Bir tohumun bu şekilde kişileştirilmesi, sadece insana değil, tüm canlılara karşı duygular aşılması dolayısıyla muazzam güçlüdür. Bu, normalde ilahiyat eserlerinde yer almayan bir yaklaşımdır, ancak yapıldığında zorlayıcı bir durum oluşturur. Bu görüş, kabiliyet ve istidatlarını gerçekleştirmeye can atan varlıklar olarak görüldüklerinden, herhangi bir kişinin veya şeyin haklarını ihlal etmeyi çok daha zorlaştırır.

Tüm yaşam formlarında var olan potansiyel kabiliyetlerin tartışılması, tabii olarak tüm varlıkların doğasında var olan değer kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Değer/Kıymet

İslam geleneğinde Allah'a dair bilgiye yani Marifetullah'a erişmek, imanın en önemli özelliklerinden biri olarak görülmektedir. Buna Kur'an-ı Kerim'in şu ayeti işaret

¹⁴ Nursi, The Flashes, 171.

¹⁵ Ibid

¹⁶ Nursi, The Flashes, 171.

¹⁷ Nursi, The Flashes, 171.

etmektedir: “Ben cinleri ve insanları, ancak (sadece) (Beni bilip) ve Bana ibadet etmeleri için yarattım.”¹⁸ İbadet etmek birinci gaye olarak verilirken, müfessir Ali Ünal (d. 1955), ibadetin sınırları içinde Allah bilgisi ve Allah sevgisinin bulunduğunu açıklar.¹⁹ Yani, ibadet eyleminden önce Allah bilgisi ve sevgisi yoksa, Allah’a ihlasla bir ibadet gerçekten mümkün değildir. Bundan dolayı, İslam tarihi boyunca Allah’a dair bilgiye, marifetullah’a nasıl erişileceğine dair yazılmış geniş bir literatür vardır. Bu amaçta mahlukat, varlıklar, özellikle de tabiat, Allah’ın isim ve sıfatlarını yansıtmaları bakımından çok önemli bir rol oynamaktadır. Kainattaki her şey, Marifetullah’a ulaşmayı kolaylaştırdıkları için araçsal bir değere sahiptir. Bu yaklaşım, yaratılanların Yaradan’a bağlanmasını sağlar ve çevreye bakış açısını güçlü bir şekilde etkiler ve belki de tamamen değiştirir.

İslam teolojisinde, Allah bu kâinatın özünden değildir. O bedensizdir ve yarattıklarından hiçbirine benzemeyen bir öze sahiptir. Kuran’da Allah’ın doğasına ilişkin meşhur “Hiç kimse O’nun gibi değildir.”²⁰ ifadesi İslam teolojisine yüzyıllardır hakim olmuş bir ifadedir: “O’nun doğası hakkında aklınıza ne gelirse, Allah ondan farklıdır.”²¹ Önde gelen bir İslam ilahiyatçı olan İmam et-Tahavi (ö. 935) şöyle der: “Hayal O’na erişemez, akıllar O’nu idrak edemez ve yaratıklar O’na hiçbir benzerlik taşımazlar.”²² Allah’ın Kuran’da bize tanıtılan tek yönü Allah’ın isimleridir – “Allah - O’ndan başka ilah yoktur; Güzel isimler (esma-i hüсна) O’nundur.”²³

Bundan dolayı, bilinemez olan Allah’ın zatıdır, Allah’ı bilmek O’nun isim ve sıfatlarını takdir etmekle mümkündür. “Allah’ın yaratılanlarla ilişkisi, “O’nun güzel isimleri” ile düşünülür ki bu Esmâ -i Hüсна fenomenal dünyanın dayandığı sütunlardır.”²⁴ Allah’ın isimleri, başka türlü aşkın olan bir Allah’ı tasavvur etmek, kavramsallaştırmak ve anlamak, O’nunla ilişki kurma fırsatı elde etmek için önemli bir araçtır. İnsanoğlunun, “Yaradanın kendi suretinde” ya da kelimenin tam manasıyla “O’nun suretinde” yaratılmış olduğundan, yaratılanlar içinde insanların bilhassa önemli bir yere sahip olduğuna inanılmaktadır.²⁵ Ayrıca, Kur’an’ın “Sonra onu bir biçime soktu ve ona ruhundan üfledi.”²⁶ ayeti müfessirler tarafından, insanın Allah’ın isimlerine ayna olmak için en büyük potansiyele sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Allah’a

---

¹⁸ Kur’an, 51:56.

¹⁹ Ali Unal, *The Qur’an with Annotated Interpretation in Modern English* (Somerset, NJ: The Light, 2006), 1062.

²⁰ Kur’an, 112:4.

²¹ Oliver Leaman, *The Qur’an: An Encyclopedia* (London: Routledge, 2006), 36.

²² Ahmad ibn Muhammad al-Tahawi, *The Creed of Imam al-Tahawi*, trans. Hamza Yusuf (USA: Zaytuna Institute, 2007), 50.

²³ Kur’an, 20:8.

²⁴ Colin Turner, *The Qur’an Revealed: A Critical Analysis of Said Nursi’s Epistles of Light* (Berlin: Gerlach, 2013), 22.

²⁵ William Chittick, *Sufism: A Beginner’s Guide* (Oxford: Oneworld Publications, 2008), 94.

²⁶ Kur’an, 32:9.

ilahî isimler aracılığıyla bu şekilde bağlanma kavramı, Gazali'nin (ö. 1111) eserinde de yaygın olarak vardır. Gazali, Allah'ı tasavvur etme yolunun, O'nun isimlerini insanlar üzerindeki tecellileriyle anlamaktan geçtiğini belirtir: "İnsanın (bu isimlerle) vasıflandırılması, O'ndan bahsedilebilecekleri ölçüde tasavvur edilebilir."²⁷ İnsanlara, Allah'ın isimlerini müşahede ederek ve aynı zamanda Allah'ın isimlerini aynalayabilen en kapsamlı varlık olarak algılama ve anlama kabiliyeti verilmiştir.

İnsana dair bu yaklaşım, doğal olarak, her insanın 'O'nun suretinde' yaratıldığına göre, bütün insanların en büyük kıymete sahip olduğu düşüncesine götürür. Böyle bir dünya görüşüne sahip olmak, tüm bireylerin haklarını yerine getirme ve sosyal adaletin en iyi şekilde tesis edilmesini ve uygulanmasını sağlama arzusuna yol açar.

Kur'an, ayrıca, Allah'ın Güzel İsimlerini, kâinatta ve yerde çekilen tesbihler olarak ifade eder: "O Allah ki yaratandır, mukaddes yapandır, şekil verendir. Bütün Güzel İsimler O'nundur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nu tesbih etmektedir. O, mutlak kudret sahibidir, Hakîm'dir."²⁸ Allah'ın isimlerinin tecellileri, tabiatta gözle görülür işaretler şeklinde meydana gelmektedir. İlginç bir şekilde, Kur'an-ı Kerim, ayet kelimesini hem Kuran'ın gerçek ayetleri için hem de Allah'ın düşünen insan aklı için doğal dünyaya yerleştirdiği işaretlere atıfta bulunmak için kullanmaktadır:

...Yeryüzünü yayıp döşeyen, orada sabit dağlar ve (akan) nehirler var eden, her meyveden çift çift yaratan O'dur: Geceyi gündüzün üzerine bir perde gibi çeker. Bakın, bütün bunlarda sistemli düşünen kimseler için hiç şüphesiz ibretler, işaretler, deliller (ayetler) vardır.²⁹

Tabiat ve çevre, Allah'ın ve kâinatın (özellikle doğal çevre) işaretlerini içerir, insanlığı ve Allah'ı bağlayan üçüncü unsur olarak hareket eder. Gazali'nin belirttiği gibi, Allah insana "kâinatta bulunan her türlü şeyi bir araya toplayan küçük bir fihriste sureti"³⁰ vermiştir ki, kâinat bir ayna vazifesi görsün, içindeki bütün cisimler Allah'ın isim ve sıfatlarını yansısın ve tecelli ettirsin.³¹ Bu noktada, Said Nursi, tek bir canlının Allah'ın yirmi kadar ismini tecelli ettirdiğini veya yansıttığını söyler.³² O'nun en büyük yaratıcılığının sergilendiği ve insanlar tarafından şahit olunduğu yer tabiattır. Bu da yeryüzünü, üzerinde yaşayanlarla ve ekolojik ortamıyla Allah'ın isimlerinin en büyük aynası ve dolayısıyla O'nu tanımanın en önemli kaynağı haline getirmektedir. Bu,

²⁷ Abu Hamid Ghazzali, *Ninety-Nine Names of God in Islam*, trans. Robert Charles Stade (Ibadan: Daystar Press, 1970), 39.

²⁸ Kur'an, 59:24.

²⁹ Kur'an, 13:3.

³⁰ *Mishkat al-Anwar*, edited and translated by David Buchman as *The Niche of Lights* (Provo, UT: Brigham Young University Press, 1998), 31.

³¹ Said Nursi, *The Words*, trans. Sükran Vahide (Istanbul: Sözler, 1993), 221.

³² *Ibid.*, 655.

kâinatın ilahi planı içinde yeryüzünü ve hayat formlarını ve insanın Allah ile ilişki kurma kapasitesini son derece değerli kılar.

Bu bağlamda, çevre de dahil olmak üzere hayat, Allah'ın değerli sanat eserlerini sergilediği bir arenadır. Bu teolojik bakış açısı, Sanatkâr Yapıcı olan Allah'a karşı bir saygı gösterisi olarak sanatın değerli olması ve hayatın korunmasını desteklemektedir. Ünlü mutasavvıf ve şair Yunus Emre'nin (ö. 1321) ifadesiyle "Yaratılanı Yaratan için severiz."³³ Yaratan'ın mahluku olmanın bir sonucu olarak içsel bir değere sahip olduğu için, tüm yaratılana karşı doğal bir insan yakınlığı vardır. Bu, Kur'an-ı Kerim'in kâinat ve insan arasındaki münasebetini kuvvetlendirerek, Allah'ın isimlerini yansıtır³⁴ veya tecelli ettirme görevini yerine getirdiği için her şeyi kutsal kılmaktadır.

Yaratılana, mahlukata bu gözle bakıldığında, tanık olunan şey kolay kolay yok edilebilecek kıymetsiz bir şey olmaktan çıkar ve böylelikle huzur insanın içinde olmasını istediği doğal bir hal olur. Ağaç artık "Ahşap bir iskelet değil, Allah'ın yarattığı bir sanat eseridir."³⁵ ve çiçek artık yok edilebilecek bir doğal varlık değil, bakana Yaratıcının Güzelliğini hatırlatan güzel bir varlıktır. Tüm mahlukatın değeri, "Yedi gök ve yer ve bunlarda bulunanlar O'nu tesbih eder: O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur..." diyen Kur'an ayetiyle daha da desteklenir.³⁶ Yani, herkes ve her şey kendi tabiatı ve özelliğine göre Allah'ı tesbih etmekte ve bu onları Allah'ın değerli mahlukatı yapmaktadır.

"Allah güzeldir ve güzeli sever." hadisi bunu daha da pekiştirmektedir. Allah, Kendisini, güzelliği seven ve dolayısıyla kâinatı seven olarak tanımlamaktadır. "Dolayısıyla, kâinattan daha güzel bir şey yoktur."³⁷ Allah'ın kâinatı sevdiğini bilmek, insanoğlunun da kâinatı sevmeye ve dolayısıyla ona değer verme konusunda doğal bir eğilimine yol açar. Yaratılmışların (insan, hayvan ve bitkiler) Allah'ın yaratıcılığını sergilediği ve Allah'ın isim ve sıfatlarını yansıtan bir ayna olduğu için korunması gerekmektedir. İnsanlar öldürüldüğünde, hayvanların nesli tükenip yok olduğunda ve çevre zarar gördüğünde, gelecek nesilleri Allah'ı daha derinden tanıma fırsatından mahrum bırakmış oluyoruz.

³³ Yunus Emre in Zekeriya Baskel, Yunus Emre: The Sufi Poet in Love (Lanham: Blue Dome Press, 2013), 56

³⁴ According to Jami, everything is a coloured window by which everything manifests itself depending on its colour, but the source of light is God Mirsad al-Ibad, ed. Muhammad A. Riyahi (Tehran: Bungah-i Tarjama wa Nashr-i Kitab, 1973).

³⁵ Salih Yucel, 'Said Nursi's Approach to the Environment: A Spiritual View on the Book of Universe,' The Islamic Quarterly 55, no. 1 (2011): 3.

³⁶ Kur'an, 17:44.

³⁷ Chittick, Sufism: A Beginner's Guide, 79–80.

İstidat ve kıymet kavramları, özünde, tüm mahlukatın birbiriyle irtibatlı olduğu ve birbirine muhtaç olduğu ve her şeyin birbirine bağlı bir gayesi olduğu fikriyle bağlantılıdır. Bu fikir, çevreyi korumak için adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir barışı sağlamaya yönelik bir eylem çağrısını desteklemektedir.

Birbirine Bağlı Gaye

Kur'an kozmolojisinde gaye çok önemli bir rol oynar ve bu gaye yaratılmışların istidadı ve değeri ile bağlantılıdır. Kur'an, "Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri oyun ve eğlence için yaratmadık. Biz onları ancak bir amaç için yarattık..."³⁸ diyor. Her şeyin bir amacı vardır ve o amaca hizmet etmek onu değerli kılar. İslam teolojisinde, Allah'ın yaratma planı, tıpkı insanların birbirine bağımlı topluluklar geliştirmesi gibi, flora ve fauna ekosistemleri kurarak birbirine bağlı bir yaşam tasarımını ortaya çıkarır.

Hüseyin Nasır'ın (d. 1933) daha önceki çalışmalarının ardından, İslami çevre düşüncesi alanına yönelik attığı en önemli adımlarından biri gerçekten de onun öğretisi ve hayvanlara ilişkin tutumu olmuştur.³⁹ Kur'an açıkça ekolojik sistemler içinde var olan canlılardan bahseder: "Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı, iki kanadı üzerinde uçan hiçbir kuş yoktur ki, onlar sizin gibi topluluklardır."⁴⁰ Hayvan türleri ile insan topluluklarının karşılaştırılması önem arz etmektedir. İnsan toplulukları, birbirine bağlı çok sayıda bireyden oluşan karmaşık sistemler olduğundan, bu karşılaştırma modern ekosistem kavramına işaret etmektedir. "Sizin gibi topluluklar" ifadesi, ekosistemleri insan topluluklarıyla aynı ligde konumlandırır. "toplulukların" çoğul ekiyle ifade edilmesi, aynı anda var olan ve bağımsız birçok ekosistem olduğu sonucuna götürür. Ekosistemlere karşı sorumlu davranmak ve onların zarar görmesini veya yok olmasını önlemek için çaba sarf etmek, Kuran'ın yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşı genel yasağının bir parçası olarak görülebilir.

İslam, tüm canlıların hayatını değerli görürken ve ekosistemleri korunmaya değer topluluklar olarak kabul ederken, insan hayatına daha yüksek bir merteye atfeder. Erkekler ve kadınlar, doğuştan iyiliği tanıma ve erdeme saygı gösterme istidadıyla yaratıldıkları için, insanlar 'nimetlerle şerefendirilmişlerdir', "And olsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler sunduk; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün

---

³⁸ Kur'an, 44:38-39.

³⁹ Richard Folz, *Animals in Islamic Traditions and Muslim Cultures* (London: Oneworld Publications: 2014); Al-Hafiz Basheer Ahmad Masri, *Animal Welfare in Islam* (Markfield: The Islamic Foundation, 2016); Sarra Tlili, *Animals in the Qur'an* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

⁴⁰ Kur'an, 6:38.

kıldık.”⁴¹ İnsanlar, ‘Allah’ın kendisini model aldığı sağlam bir tabiat (fıtrati)’ ile yaratılmaktadır.⁴² Nihai olarak, insanlar, emir verme gücü ve imtiyazıyla ‘yeryüzünde halife’⁴³ olarak yaratılmıştır. İnsanlar, yeryüzünde sadece barış ve sosyal adalet yoluyla başkalarının haklarını korumakla yükümlü değiller, aynı zamanda doğal dünyayı da korumakla yükümlüler, böylece yeryüzünün düzenini, mizanını veya güzelliğini tahrip ederek bozulma⁴⁴ meydana gelmesin. Kuran ne zaman insanlara sorumluluk yüklerse, bu sorumluluğun gereğini yerine getirme zorunluluğunu ve bunun sonucunda Allah’a hesap verme sorumluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, insanlar diğer canlılara ve çevreye nasıl davrandıkları konusunda yargılanmayı beklemelidir.

İstidat ve kıymet tartışmasıyla bağlantılı olarak, tüm varlıkların, dünyada devam eden bir uyum olması için sürdürülmesi gereken birbirine bağlı bir gayesi olduğu kabul edilmektedir. Bu ancak barışla mümkündür. Üç kavramı da birleştiren şey, herhangi bir mahluk veya varlığı aşan İslami uyum ve nizam, denge kavramıdır. Nizam, denge, İslami dünya görüşünde önemlidir ve adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir barış sağlamanın anahtarıdır.

İslami Adil ve Ekolojik Açıdan Sürdürülebilir Bir Barışa Doğru

Adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir barışı anlamının kilit noktası, ‘bir şeyi onun için uygun olan yerine koymak’⁴⁵ veya ‘mizan, denklik ve denkleştirme’⁴⁶ olarak tanımlanabilecek İslami bağlamdaki adaleti anlamaktır. Mizan ve dengeyi korumanın önemini vurgulayan ayet şöyledir:

---

⁴¹ Kur’an, 17:70. “Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler sunduk; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerini güzel güzel rızıklar verdi ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.”

⁴² Kur’an, 30:30. “O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; ama insanlar çoğu bilmezler.”

⁴³ Kur’an, 2:30. ‘Hani rabbin meleklere, “Bende bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah “Şüphe yok ki, ben sizdiklerini bilirim” buyurdu bilme.’

⁴⁴ Kur’an, 2:27, 5:32.

Bakara suresi 27. Ayet: Onlar ki, iyice pekiştirdikten sonra da Allah’a verdikleri sözden dönerler, Allah’ın birleştirilmesini sonuçlarını ayırırlar, yerleşim yerlerinde fesat ortaya koyarlar; İşte sonunda zararlı olacaklar da yalnız bunlardır.

Maide suresi 32. Ayet: İşte bundan dolayı İsrâiloğulları için şu hükmü koyduk: “Bir cana kıymanın veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmanın cezası olmaksızın kim bir kimseyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.

⁴⁵ Bilal Kuspınar, ‘Justice and Balance in Creation,’ in Justice and Theodicy in Modern Islamic Thought, ed. Ibrahim M. Abu-Rabi (Farnham: Ashgate, 2010), 228.

⁴⁶ Nursi, The Flashes, 400.

Göğü de (yerden) yükseltti ve ölçüyü O koydu. Tâ ki, teraziyi (haddi) aşmayasınız. Ve tartıyı adaletle yapın ve teraziyi eksik bırakmayın.⁴⁷

Bu ayet, adalet ve dengenin dört unsurunu bir araya getirmekte ve hayatın her alanında denge ve adaletin sağlanması ve sürdürülmesini sağlamada insanın sorumluluğunun olduğunu altını çizmektedir. Bursevi, bu ayeti açıklarken Hz. Muhammed'den alıntı yapıyor: "Peygamber adaletin arzın ve semanın direği olduğunu söyledi."⁴⁸ ve böylelikle bu, yeryüzü ve sakinleri söz konusu olduğunda, denge ve adalet arasındaki güçlü bağı vurgulamaktadır. Kuşeyrî, bu Kur'an ayetini, adaletin hayatın her alanında uygulanması gerektiği şeklinde yorumlar. Kuşeyrî, aynı zamanda, kişinin samimi ve doğru olması gerektiği anlamına geldiğini, yani kişinin dışsal ve içsel olarak eşitliğe sahip olması gerektiği anlamına geldiğini de ifade eder.⁴⁹ Bu, kişinin kendi topluluğu içindeki veya dışındaki bireyler için olsun, herkesin haklarının yerine getirildiği sosyal adalette bilhassa önemlidir. Bu nedenle, herkes için adalet sunan barışçıl bir dünya için çabalayarak, kâinatta var olan denge, düzen ve mizanı korumak için samimi bir arzuya sahip olmak gerekir.

Adalet Kuran'da o kadar güçlü bir mevzudur ki şu ayeti İslam dünyasındaki bütün camilerde her cuma hutbesinin sonunda tekrar etmek âdet haline gelmiştir: "Allah adaleti, hatta adaletten de fazla olarak ihsanı, en güzel davranışı ve muhtaç oldukları şeyleri yakınlarına vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir."⁵⁰

Bu bölümde şunu belirtmekle yetinelim ki, insanoğluna ve hayvanlara adaletli davranılması yüzyıllardır Müslüman ilim adamlarının konusu olmuştur. İslam hukuku ve içtihatlarının büyük bir kısmı muamelat olarak bilinen insani muamelelerle ilgilidir.⁵¹ İnsan hakları ve hayvan haklarının yasal ve etik olarak tartışılması hadislerle (Hz. Muhammed'ten rivayet edilen sözler) dayanmaktadır. Hayvanları korumanın böyle bir örneği, Peygamber'in sahabelerinin bir yuvadan yavru kuşları almalarıdır: "Bunları yerlerine geri koyun."⁵²

⁴⁷ Qur'an, 55:6-9. "Gövdesiz (olarak yerde biten) bitkiler de ağaçlar da (Allah'a) secde ederler."

⁴⁸ Bursawi, 'Ruhu'l-Bayan'

<http://altafisr.com/Tafasir.asp?tMadhNo=3&tTafsirNo=36&tSoraNo=55&tAyahNo=7&tDisplay=yes&UserProfile=0&Languageld=1> (accessed 15 July 2019).

⁴⁹ Abd al-Karim Qushayri, 'Lat.a'if al-Isharat' [Subtleties of the Illusions],

<http://altafisr.com/Tafasir.asp?tMadhNo=3&tTafsirNo=31&tSoraNo=55&tAyahNo=7&tDisplay=yes&UserProfile=0&Languageld=1> (accessed 15 July 2019).

⁵⁰ Kur'an, 16:90.

⁵¹ Refer to Mohammad Hashim Kamali's 'Chapter 13 Maslahah Mursalah (Considerations of Public Interest),' in Principles of Islamic Jurisprudence (Cambridge: The Islamic Texts Society, 2011) for details.

⁵² Abu Dawud, Book 18, Hadith 1610.

Bu tür örnekler, ekosistemler aracılığıyla yeryüzünde var olan adalet, düzen ve dengenin büyük önemini ve bunların sürdürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Said Nursi, adaletin “tüm kâinatın ve bütün varlıkların onunla hareket ettiğinin temel teşkil ettiğini” ve bu nedenle insanoğlunun bu adalete aykırı davranması durumunda kâinatta “öfke ve nefret nesnesi”⁵³ haline geldiğini belirtir. Bu mizan ve denge, yeryüzünde mikro ve makro düzeyde bulunabilir ve her şey “öylesine hassas bir terazide, o kadar ince bir ölçüyle düzenlenir ve tartılır ki, insan akli hiçbir yerde hiçbir israf ve beyhudelik göremez”⁵⁴. Mizan, denge ve düzen, Allah’ın Adil⁵⁵ isminin bir tecellisi olarak görülmektedir. Bundan dolayı, insan alanında barış ve adaleti yok etmek ve ekosistemi yok etmek, Allah’ın Adil isminin tecellisini çarpıtmak olarak görülebilir ve bu, Allah’a karşı şiddetli bir saygısızlık olur.

Ayrıca, O’nun en cami aynası olan insan, yeryüzünde kurulu olan dengenin bir daha tamir edilemeyecek bir şekilde bozulmaması için, kendisini çevreleyen her şeye adaletli davranarak Allah’ın Adil ismini üzerinde tecelli edebilmesini bilmelidir.

Mahlukata kendi içlerindeki istidat ve potansiyelleri ile bakıldığında, yaratılanlara gösterilen tavır olumlu bir biçimde etkilenir. Yaratılanın yanında Yaratan’ın gözünde de bu kadar büyük bir değere sahip olan tek bir insanın canı artık bu kadar kolay gözden çıkarılamaz. Kur’an-ı Kerim’in “Kim bir nefsi öldürürse, bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Ve kim birini kurtarırsa, sanki bütün insanlığı tamamen kurtarmış gibidir.”⁵⁶ ayeti bu görüşü pekiştiriyor. Bir bakıma bu Kur’an ayeti, bireyin inancından veya etnik kökeninden bahsetmeden, tek bir ruhun, tek bir kişinin, tüm insanlığa eşit olduğunu öne sürüyor. Bu, adaleti, tüm insan hayatının kutsal olduğu dünya görüşünün önemli bir parçası haline getirmektedir.

İnsan hayatı sadece tek gaye değildir. Tüm yaratılmışların bir gayesinin, bir kıymetinin ve gerçekleştirilecek, inkişaf ettirilecek bir istidadının, bir potansiyelinin olduğu görülmektedir. Bütün hayat, bu kıymeti ve istidadı ifade etmenin bir yoludur. Böyle bir teolojik anlayış, insanlar ve yeryüzündeki diğer tüm canlılar için adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir barışın tesis edilmesi için gerekli temeli sağlayacaktır.

Sonuç

Üç kavramı – istidat, değer ve birbirine bağlı amaç – inceleyen bu İslami teolojik değerlendirme, tüm sakinleri ve ekosistemleriyle yeryüzünün, Allah’ın insanlar için

---

⁵³ Nursi, Flashes, 402.

⁵⁴ Ibid, 401.

⁵⁵ Al-Adl (The Just), ‘Questions on Islam,’ <https://questionsonislam.com/article/aladl-just> (accessed 10 July 2019).

⁵⁶ Kur’an, 5:32.

istidat ve kabiliyetlerini inkişaf ettirme, gerçekleştirme, değerlerini elde etme ve gayelerine erişme planının içsel bir parçası olduğunu göstermektedir. Bütün insanlıktaki istidadı görmek, barış ve adaleti tesis etme arzusunu doğururken, çevredeki, tabiattaki istidadı görmek ise çevreye karşı bir yakınlık ve empati oluşturmakta ve çevreyi koruma arayışı doğal bir tepki haline gelmektedir. Mahlukat, yaratılanlar, Allah'ın sonsuz yaratıcılığını gösterirler; tabiatta her şey kendilerine mahsus bir tarzda Allah'a ibadet eder. Ayrıca, sadece insanoğlu değil, hayvan türleri de ekosistemleriyle birlikte topluluklar oluşturur ve oluşturdukları bu topluluklar içinde barış içinde yaşama haklarına sahiptirler.

İnsanlara, mahlukatın geri kalanı üzerinde halife olabilmesi için zekâ, marifet, hüner, meziyetler, istidatlar bahşedilmiştir. İnsandaki bu güçler ve meziyetlerle birlikte, tüm canlılara ve tüm çevreye davranışında mesuliyet ve hesap verebilirlik durumu da vardır. Bundan dolayı, yeryüzündeki tüm yaşam formları son derece değerli olarak korunmalıdır ve bu korumadaki sorumluluk insanların sırtına yüklenmiştir. Nihayetinde, yeryüzünde adalet, nizam ve dengenin sağlanmasında İslami hesap verilebilirlik kavramı, insanları adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir barış kurmakla yükümlü kılmaktadır.

Hizmet Aktivistlerine Tavsiyeler

1. Bir paradigma değişikliğine ihtiyacımız var. İnsan faaliyetinin sadece iklimi değil, gezegenin jeolojisini de değiştirdiği anlamına gelen; Antroposen adı verilen, yeni bir jeolojik çağda olduğumuzun farkına varmalıyız.
2. İstidat ve kıymet kavramları, özünde, tüm mahlukatın birbiriyle bağlantılı olduğu ve birbirine bağlı olduğu ve her şeye bağlı bir gayesi olduğu fikriyle bağlantılıdır. Bu fikir, çevreyi korumak için adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir barışı sağlamaya yönelik bir eylemin sürdürülmesinin İslami bir temelidir.
3. Müslümanlar, çevreye özen göstermeyi İslam'ın temel bir öğretisi ve gezegendeki her insan için bir sorumluluk olarak görmelidir.
4. Hepimizin bir karbon ayak izine sahip olduğunu ve dolayısıyla çevre üzerindeki olumsuz etkimizden sorumlu olduğumuzu kabul etmeliyiz. Karbon ayak izimizi aktif olarak azaltmamız gerekiyor. Bunu nasıl yapacağımıza dair internette birçok bilgi var.
5. Çevreye, yaban hayatına ve dünya iklimine zarar verecek herhangi bir şey gördüğümüzde sosyal medya platformlarında sesimizi yükseltmeliyiz. Çevreye faydalı herhangi bir iş gördüğümüzde de olumlu bir tepki göstermeliyiz.

6. Gönüllüyssek veya bir toplum kuruluşuyla ilişkiliyssek, kuruluşun karbon ayak izini azaltmak için bir çevresel sürdürülebilirlik planı oluşturulmasını talep etmeliyiz.
7. Mümkünse sürdürülebilirlik odaklı organizasyonlarda yer almalı ve onları finansal olarak desteklemeliyiz.
8. Seçimlerde oy kullanırken siyasi partilerin çevre ve iklim değişikliği politikalarını kontrol etmeli ve geçerli bir stratejisi olanlara oy vermeliyiz.

Kaynaklar

1. Al-Adl (The Just). 'Questions on Islam.'
<https://questionsonislam.com/article/al-adl-just> (accessed July 10, 2019).
2. Baskel, Zekeriya. Yunus Emre: The Sufi Poet in Love. Lanham: Blue Dome Press, 2013.
3. Bursawi, Ismail Haqqi. 'Ruhu'l-Bayan' [The Spirit of the Commentary].
<http://www.altafsir.com/index.asp> (accessed September 1, 2019).
4. Chittick, William. Sufism: A Beginner's Guide. Oxford: Oneworld Publications, 2008.
5. Folz, Richard. Animals in Islamic Traditions and Muslim Cultures. London: Oneworld Publications: 2014.
6. Ghazzali, Abu Hamid. Ninety-Nine Names of God in Islam. Translated by Robert Charles Stade. Ibadan: Daystar Press, 1970.
7. Hedges, Chris. What Every Person Should Know About War. New York: Free Press, 2003.
8. Kamali, Mohammad Hashim. Principles of Islamic Jurisprudence. Cambridge: The Islamic Texts Society, 2011.
9. Kuspınar, Bilal. 'Justice and Balance in Creation.' In Justice and Theodicy in Modern Islamic Thought, edited by Ibrahim M. Abu-Rabi', 227–240.
10. Farnham: Ashgate, 2010.
11. Leaman, Oliver. The Qur'an: An Encyclopedia. London: Routledge, 2006.
12. Masri, Al-Hafiz Basheer Ahmad. Animal Welfare in Islam. Markfield: The Islamic Foundation, 2016.
13. Mentak, Said. 'The Tree.' In Islamic Images and Ideas: Essays on Sacred Symbolism, edited by John A. Morrow, 124–132. USA: McFarland & Inc. Company Publishers, 2014.
14. Mishkat al-Anwar, edited and translated by David Buchman as The Niche of Lights. Provo, UT: Brigham Young University Press, 1998.
15. Nursi, Said. The Flashes Collection. Translated by Sükran Vahide. Istanbul: Sözlür, 1995.
16. Nursi, Said. The Words. Translated by Sükran Vahide. Istanbul: Sözlür, 1993.

17. Qurtubi, Abu _Abd Allah. 'Tafsir Li Jami Ahkami'l Qur'an' [The Collection of Qur'anic Injunctions]. <http://www.altafsir.com/index.asp> (accessed September 1, 2019).
18. Qushayri, 'Abd al-Karim. 'Lata'if al-Isharat' [Subtleties of the Illusions]. <http://www.altafsir.com/index.asp> (accessed September 1, 2019).
19. Razi, Abu _Abd Allah Muhammad. 'Mafatih al-Ghayb' [The Keys to the Unknown]. <http://www.altafsir.com/index.asp> (accessed July 15, 2019).
20. Şimsek, Cüneyt. 'The Problem of Animal Pain: An Introduction to Nursi's Approach.' In *Justice and Theodicy in Modern Islamic Thought*, edited by Ibrahim M. Abu-Rabi', 111–134. Farnham: Ashgate, 2010.
21. 'Social Justice Resource Centre.' <https://socialjusticeresourcecenter.org/factsand-figures/> (accessed September 1, 2019).
22. Tabari, Muhammad ibn Jarir. 'Tafsir al-Tabari' [Tafsir of Tabari]. <http://www.altafsir.com/index.asp> (accessed September 1, 2019).
23. Al-Tahawi, Ahmad ibn Muhammad. *The Creed of Imam al-Tahawi*. Translated by Hamza Yusuf. USA: Zaytuna Institute, 2007.
24. Tlili, Sarra. *Animals in the Qur'an*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
25. Turner, Colin. *The Qur'an Revealed: A Critical Analysis of Said Nursi's Epistles of Light*. Berlin: Gerlach, 2013.
26. Unal, Ali. *The Qur'an with Annotated Interpretation in Modern English*. Somerset, NJ: The Light, 2006.
27. Yucel, Salih. 'Said Nursi's Approach to the Environment: A Spiritual View on the Book of Universe.' *The Islamic Quarterly* 55, no. 1 (2011): 1–17.
28. Zalasiewicz, Jan, Mark Williams, Alan Haywood, and Michael Ellis. 'The Anthropocene: A New Epoch of Geological Time?' *Philosophical Transactions of the Royal Society A* 369 (2011): 835–1111.

Biyografi

Züleyha Keskin, Charles Sturt Üniversitesi İslami Araştırmalar ve Medeniyet Merkezi'nde Kurs Müdürüdür. İslami maneviyat ve çağdaş İslami çalışmalar üzerine dersler veren kıdemli bir öğretim görevlisidir. Züleyha Keskin aynı zamanda Avustralya İslam Araştırmaları Dergisi'nin yönetici editörü ve Avustralya İslam ve Müslüman Araştırmaları Derneği'nin (AAIMS) Başkan Yardımcısıdır. Araştırma ilgi alanları iç huzur, İslam maneviyatı ve İslam teolojisinin çağdaş meselelerle kesişimini içermektedir. Zuleyha Keskin, *Contesting the Theological Foundations of Islamism and Violent Extremism* (2019), *Reasons of Radicalization: Theological Arguments as the Ultimate Trigger* (2019), *Theologisation of Volunteerism: An Islamic Perspective*

(2019) ve Said Said Nursi'nin Tevhid Merkezli Dünya Görüşü ve İç Huzuru (2019) gibi çeşitli kitaplar, kitaplara bölümler ve makaleler yazmıştır.

Mehmet Özalp, Charles Sturt Üniversitesi'nde İslam Araştırmaları Doçenti ve kurucusu olduğu İslam Araştırmaları ve Medeniyeti Merkezi'nin (CISAC) Müdürüdür. ISRA'nın (Avustralya İslami Bilimler ve Araştırma Akademisi) kurucusu ve İcra Direktörüdür. CISAC ve ISRA, 2011 yılında lisans ve lisansüstü düzeyde İslami İlimler derslerine öncülük etmiştir. Mehmet Özalp, Avustralya İslam Araştırmaları Dergisi'nin baş editörüdür. CSU'ya bağlı stratejik araştırma merkezi Kamu ve Bağlamsal Teoloji'nin (PACT) yürütme kurulunda görev yapmaktadır. Sidney Üniversitesi'nde İnsan Araştırmaları Etik Komitesi'nde görev yapmaktadır. Mehmet, Eğitimde Avustralya Bluestar Ödülü (2011) ve Charles Sturt Üniversitesi Profesyonel Mükemmellik Ödülü (2012), Avustralya Yılın Müslüman Rol Modeli ödülü (2012) ve Avustralya Müslüman Yaşam Boyu Başarı Ödülü (2018) ile ödüllendirildi. Şu kitapların da dahil olduğu yirmi sekiz yayının yazarıdır: İslam Hakkında Sorduğunuz 101 Soru, Modern Dünyada İslam ve Gelenek ile Modernite Arasında İslam: Bir Avustralya Perspektifi, İslam'da Tanrı: Klasik İslam Teolojisinde ve Risele-i Nur'da Tevhid Kavramı.

Değerlendirme Makalesi - 1:

Çevre Bilinci ve Mesuliyet Duygusu

Prof. Dr. Ferah Armutcu

“İstidat, değer ve birbirine bağlı amaç” kavramları çerçevesinde ele alındığında, akıl nimeti de bahsedilen insanoğlu, yeryüzüne halife namzedi olarak diğer mahlukat üzerinde, tüm canlılara ve çevreye davranışında, ‘mesuliyet üstlenme’ ve hesap verebilir olmak zorundadır. Bundan dolayı; yeryüzündeki tüm yaşam formları son derece değerli olarak korunmalıdır. Bu korumadaki sorumluluk insanların sırtına yüklenmiştir. Nihayetinde, yeryüzünde adalet, nizam ve dengenin sağlanmasında İslami hesap verilebilirlik kavramı, insanları adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir (huzur ve barış soluyan) bir çevre kurmakla yükümlü kılmaktadır.

Giriş

Yirminci asır hem iki dünya savaşının gerçekleştiği hem de bilim ve sanayide önemli çok önemli gelişmelerin gerçekleştiği bir zaman dilimidir. Yirminci birinci asır da, henüz ilk çeyrekte yaşananlara bakıldığında ondan geri kalmayacak gibidir. İnsanlığın çevre üzerinde önemli etki yapmaya başladığı sanayi devrimi sonrası dönem olan “Antroposen çağı” olarak adlandırılır. Aslında geçen asırda beliren pek çok emare, insanlığın günümüzde karşılaşacağı acı gerçeklere dair ipuçlarıydı.⁵⁷

Tablo 1. Günümüz dünyasında önemli küresel problemler

İklim değişikliği, çevresel bozulma ve kırılganlık
Nüfus artışı ve göç
Hızlı ve plansız kentleşme, artan genç nüfus ve toplumsal hoşnutsuzluk
Aşırı yoksulluk ve eşitsizlik
Artan kaynak kıtlığı ve gıda krizleri
Sağlık salgınları ve bulaşıcı hastalıklar

⁵⁷ Churruca-Muguruza C. The Changing Context of Humanitarian Action: Key Challenges and Issues. In: International Humanitarian Action, Springer, 2018, pp. 3–18.

Birbiriyle bağlantılı olan bu tablodaki problemler, aslında çözüm için atılması gereken ilk adıma da işaret ediyor. Bu yüzden mutlaka bir önceki divan konusu olan “göç” ile birlikte ele alınmalıdır.

İklim Değişikliği, Çevresel Bozulma

Sadece gelinen nokta anlamında probleme bir göz atmak gerekirse alternatifin veya köprüden önce son çıkışın olmadığımız kesindir. Tarih boyunca insan topluluklarının ortalama 15 °C iklim şartlarında yaşamayı tercih ettiği biliniyor. Ancak, önümüzdeki 50 yıl içinde 1-3 milyar insanın, değişen iklimin yol açacağı yaşam şartlarını deneyimleyeceği öngörülüyor. Bu durumda, 3,5 milyar kadar insanın ≥ 29 °C olan ‘ortalama yıllık’ sıcaklıklara maruz kalması ya da etkilenmesi bekleniyor.⁵⁸ Her zamanki gibi işleyen bir iklim senaryosunda aşırı sıcak bölgelerin genişlemesi, bu bölgelerdeki nüfusun lokal olarak kentlere/büyük şehirlere, global olarak ise ülkeler arası göç ile tepki vermesidir.

Küresel nüfusun %55’i (~4,3 milyar) kentsel ortamlarda yaşıyor ve bugün artık kentsel alanlar artan ısı stresi ve risklerle karşı karşıyadır. Ne yazık ki, 2050 ve sonrasında bu oranın %80’lere ulaşacağı ve ısı kaynaklı ‘etki riski’ altında kalacağı tahmin ediliyor. İnsanların büyük çoğunluğu doğdukları ülkelerde yaşamaya devam etse de, her 30 kişiden birisi göç etmektedir. Son “Dünya Göç Raporu” 2020’de Uluslararası göçmen sayısını 281 milyon (dünya nüfusunun yüzde 3,6’sı) olarak duyurdu ki, bu bir ülke olsaydı, 4. büyük ülke nüfusu olurdu.⁵⁹ Diğer taraftan, küresel olarak, her yıl üretilen tüm gıdaların 1/3’ü çöpe gidiyor ve maddi olarak 1 trilyon dolardan fazla değere karşılık gelmektedir. Bu gıda atıkları da bir ülkeye ait olsaydı, Çin ve ABD’den sonra en büyük 3. sera gazı emisyonu kaynağı olurdu. Gerek karbondioksit (CO₂) gerekse ondan 25 kat daha ölümcül olan metan (CH₄) gazı atmosferi etkileyerek iklim değişikliğine yol açan etkenlerin başında gelmektedir.⁶⁰ Küresel ısınmaya neden olan antropojenik emisyonların yaklaşık %55’i, enerji üretimi, binalar ve ulaşımda kullanılmasından, %45’i de, insan kaynaklı emisyonlardan (arazi, bina, araç, elektronik, giysi, gıda, ambalaj vb. mal ve malzeme üretimi) açığa çıkmaktadır. Hepimizin sebep olduğu bir durum yani, dolayısıyla aslında bizler bu krizi çözmek için de muazzam bir güce sahibiz. Öncelikle, insanların binlerce yıldır yapmakta olduğu ama modern hayatta büyük ölçüde unutulmaları yapmak, basit ifadesiyle; - daha fazlasını paylaşmak ve - israf etmemek, öncelikle yiyecekler elbette, zaten Kur’an onu emrediyor bizlere. Her birimize garip

⁵⁸ Xu C, et al. Future of the human climate niche. Proceedings of the National Academy of Sciences. 2020; 117(21): 11350-5.

⁵⁹ World Migration Report 2020. <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2020-interactive/>

⁶⁰ Causes of climate change.

https://climate.ec.europa.eu/climate-change/causes-climate-change_en

gelmeye başlayan ‘hava durumu’ değişiklikleri iklim değişikliği konusunda bir şeyler yapmaya çağırısı yapan bir “uyandırma” zilidir aslında.

Sorumluluk Almak

Kendisini daha belirgin hissettiren iklim değişikliği, hızlı biyoçeşitlilik kaybı, artan eşitsizlikler, belirsizlik, bu vb sürprizlerle başa çıkma direncinin kaybına neden olsa da, COVID-19 salgını, hızlı bir değişim içinde birbirine (sıkıca) bağlı küreselleşmiş bir dünyayı açığa çıkardı denebilir. İnsanların ve tabiatın dinamik olarak iç içe geçtiği biyosferde, insanlığın, bir bütün olarak dünya sisteminin geleceğini şekillendirmede temel unsur olduğu gerçeği de anlaşıldı? Kilit müdahale noktalarını hedefleyen öncelikli müdahalelerin işbirlikçi uygulaması, mevcut eğilimlerden daha sürdürülebilir olanlara doğru, dönüştürücü değişimi sağlayabilir. Bu kaldıraçları ve kaldıraç noktalarını etkili bir şekilde ele almak; yenilikçi yönetim ve işbirlikçi yaklaşımlarla, birbirine bağlı ve tamamlayıcı hedefleri temsil eden bağlantılar etrafında, süreci organize etmeyi gerektirir.⁶¹ Birey ve ictimai topluluk olarak islami hesap verilebilirlik kavramı bizleri, yeryüzünde gerek küresel gerek yerel olarak ekolojik ve sürdürülebilir bir barış kurmakla yükümlü kılmaktadır.

Ne Yapmak Gerekir?

İklim değişikliği; eşitlik, geçim kaynakları, sağlık ve sosyal destek hizmetlerine erişim gibi birçok sosyal faktöre menfi tesir etmektedir. Bu tesirler özellikle kadınlar, çocuklar, etnik azınlık ve yoksul topluluklar, göçmenler ve yaşlılar dâhil olmak üzere en savunmasız ve dezavantajlı kişiler tarafından orantısız bir şekilde hissedilmektedir. İklim değişikliği sebebiyle, sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duyulurken sağlık altyapısı iklim değişikliğinden olumsuz etkilenir. İklim değişikliğine uyum, toplumun “ikincil önleme” olarak bilinen eylemlere hazırlanması kadar, bu olumsuzlukların asıl sebepleriyle mücadele etme bilinci kazanmasıdır.

Kitâb-ı kebirî kâinat olan yeryüzünde Allah’ın halifesi olan müminlerin vazifesi, kendilerine verilen emanete hürmet etmek ve onu titiz bir şekilde korumaktır. Allah Resûlü’nün Medine’yi ağaçlandırması, yeşil alanları, ormanları ve hayvanları koruma altına alması, böylece bir millî parkın içinde olduğu site oluşturması, çevreciler tarafından çok iyi okunmalıdır. Zira iklim değişikliğine karşı, ormanlaştırmanın çok müessir bir tedbir olduğu, ormanların sera gazlarının tesirini üçte iki oranında azaltabileceği vurgulanmaktadır. Efendimizin (s.a.v.) şehrin temiz tutulması, bitki ve hayvanların korunması, Mescid-i Nebevî’nin temizlenmesi, güzel kokular kullanılması

⁶¹ Folke C, et al. Our future in the Anthropocene biosphere. *Ambio* 2021; 50:834-869.

ve içme sularının yakın çevresine çöp dökülmemesine dair emirleri dikkat çekicidir.^{62,63}

Çevre kriziyle mücadelede dinlerin de, giderek artan bir rol oynadığı gözlenmektedir. Dini tartışma, dinlerin takipçilerinin tutumlarını şekillendirmede muazzam bir potansiyele sahip olduğu için, çevre odaklı tartışmalar, topluluklarda çoğunluğun çevreye yönelik tutumlarını önemli ölçüde değiştirebilir.⁶⁴ İslam öğretilerine göre tabiatın temel unsurları olan toprak, su, ateş, ormanlar ve ışık sadece insan ırkına değil, tüm canlılara aittir. İslam, çevreyi korumanın ve doğal kaynakları korumanın önemini vurgulamıştır.⁶⁵

İslam'ın çevreyle alâkalı diğer önemli bir düsturu da israf ve savurganlığı yasaklamasıdır. İsraftan kaçınmalı ve çöplerimizi atarken geri dönüşüm için mutlaka gruplandırılmalı; market poşeti, geri dönüşüm, gibi konular önemsenmeli.

Sonuç

Sosyal sorumluluğun bir gereği olarak, küresel değişim gibi sorunlara çözüm bulma çabalarını desteklemeli ve aktif rol üstlenmeliyiz. Hizmet gönüllüleri, içinde yaşadığı topluma katkı yapmayı ve içtimaî problemlere çözüm üretmeyi, sosyal mesuliyetin gereği olarak kabul ederler. Bu sosyal sorumluluk, onlara dünyamızı ve içindeki bütün ekosistemleri, gelecek nesillere temiz ve olabildiğince problemsiz bırakma misyonunu yüklemektedir. Vakit kaybetmeksizin, yaşadığımız çevreyi korumaya önem vermek; fert, aile ve toplum olarak daha yaşanılır bir dünyanın oluşumuna katkı yapmak her birey için asli bir vazifedir.

---

⁶² Demirci F. İklim değişikliği ve sağlığımız. Çağlayan, 2022 Aralık.

⁶³ Demirci F. Climate change and our health. Fountain, 2023; 151.

⁶⁴ Sadowski RF, Ayvaz Z. Biblical and Quranic Argumentation for Sustainable Behaviors Toward Nature. Problemy Ekorozwoju. 2023;18(1).

⁶⁵ Bsoul L, et al. Islam's Perspective on Environmental Sustainability: A Conceptual Analysis. Social Sciences. 2022; 11(6):228.

Biyografi

Tıp doktoru ve Biyokimya uzmanı olan Ferah Armutcu, 2016'ya kadar farklı Üniversitelerde akademik görevlerde bulundu. Fatih Üniversitesi kadrosunda Ankara ve İstanbul'da, son olarak İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde çalışan Dr. Armutcu kısa dönem Silivri vazifesini tamamladıktan sonra 2020'de Birleşik Krallık'a iltica başvurusunda bulundu.

Akademik çalışmalarını 'visiting researcher' olarak Sheffield Üniversitesi'nde sürdürmekte olan Dr. Armutcu'nun çok sayıda sayıda makale, bildiri ve araştırması ulusal ve uluslararası basılı dergilerde yer almıştır. Tıp alanı dışında, çevre ve göç konuları özel ilgi alanları arasında yer almaktadır.

Değerlendirme Makalesi - 2:

Çevreye ve Diğerlerine Karşı Sorumlu Olma

Dr. İsmail Mesut Sezgin

Bu metin Dr. İsmail M. Sezgin'in doktora tezinde yer alan, Fethullah Gülen'in "Çevreye ve Diğerlerine Karşı Sorumlu Olma" bölümünün kısaltılmış ve İngilizce'den çevrilmiş halidir.

Giriş

Fethullah Gülen Hocaefendi'nin 'akıl' (moral agent) tanımı: Hocaefendi, âkılı varlık perspektifine dayanarak tanımlar ve insanlara verilen nefis, akıl, irade ve vicdan gibi potansiyel güçlerini vurgular. Bu güçler, insanlara Allah tarafından verilmiş olup, onları yeryüzündeki halifeleri yapar ve âkıl olmanın temelini oluşturur.

Lynn White (1967), Yahudi-Hıristiyan düşüncesinin insanları insan olmayan varlıkların üzerinde öncelediğini, bu durumun doğal kaynakların aşırı sömürülmesine ve mevcut çevresel sorunlara yol açtığını savunmuştur. Ancak White aynı zamanda Aziz Francis gibi Hıristiyan düşünürlerin de çevrenin koruyucuları olarak insan sorumluluklarına vurgu yaptığını belirtmiştir. Benzer tartışmalar İslam literatüründe de bulunabilir; İbrahim Canan gibi alimler, insan odaklı bir görüşü desteklemekte ve insanların Allah'ın elçileri olarak sahip oldukları sorumlulukları kabul etmektedir. Canan, insan olmayan unsurların değerini vurgulamış ve insanlar ile çevre arasındaki bağı tanımlamıştır.

Öte yandan, Fethullah Gülen Hocaefendi İslam'da halifelik kavramına vurgu yapmaktadır. Kur'an'a göre, insanlar yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak atandılar ve Allah'ı temsil ediyorlar, ancak gücün kendisine sahip değiller. Hocaefendi halifelik kavramını Allah'ın bir hediyesi olarak tanımlar ve insanların Allah'a inanarak, evreni keşfederek ve doğaya müdahale ederek rolünü yerine getirme görevi olduğunu belirtir. Ancak Hocaefendi, insan müdahalesinin sınırlarını da kabul eder ve kendi adına değil, Allah'ın adına hareket etmenin önemini vurgular.

Hocaefendi'nin perspektifi, insanların doğa ile ilişkisinde merkezi rolü kabul ederken, aynı zamanda insan dışındaki varlıkların nitelik değerini vurgular. İnsanların kaynakları Allah'ın adına kullanma, tüketim için etik kurallara uyma, savurganlıktan kaçınma ve eylemlerinden sorumlu olma gibi belirli hakları ve sorumlulukları vardır. Özetlemek gerekirse, Hocaefendi'nin katkısı, insan sorumlulukları ve çevre

konusunda bir perspektif sunar, halifelik kavramını ve doğaya karşı sorumlu müdahale ihtiyacını vurgular.

Mülkiyet mi Yoksa Vesayet mi?

Fethullah Gülen Hocaefendi, insanların doğa ile ilişkisinde merkezi rolünü dört önemli ayrıntıyla vurgular:

Devredilmiş Yetki: İnsanlar, Allah tarafından yaratılan bilinçli varlıklardır ve bu dünyada halef olarak atandılar. Allah'ı temsil etmelerine rağmen, gücün kendisine sahip değillerdir. Allah tarafından belirli rolleri ve sorumlulukları yerine getirmek için yetkilendirilmişlerdir ve her zaman yetkinin kaynağını akıllarında tutarlar (tanrı-merkezli yaklaşım).

Destekleyici Rol: İnsanlar, Allah'ın isteklerini yerine getiren yardımcılarıdır ve kendi arzularını takip etmezler. Bir başbakanın seçmenler adına hareket ettiği gibi, insanlar sonsuz bir güce sahip olmaksızın Allah adına hareket ederler.

Eylemde Bulunma Yetisi: İnsanlar, Allah'ın istekleri doğrultusunda hareket eden ahlak temsilcileridir (âkıl). Bu yetkinin devredilmesi sorumluluk gerektirir, çünkü insanlar bu yetkiyi nasıl kullandıkları konusunda sorgulanacaklardır. Doğaya karşı olan eylemlerinden sorumludurlar.

Nispi Önem: İnsanlar, akıl ve bilinç gibi belirli kapasitelere sahip olduklarından dolayı, diğer yaratılış unsurlarına kıyasla bazı yönlerden daha önemli olsalar da, bu üstünlük mutlak değildir. Bu, yaratılışın bir parçasıdır ve insan olmayan unsurlar da dahil olmak üzere tüm bileşenlerin ilgili ve önemli olduğunu tamamlar.

İnsanların merkezi konumu, insan olmayan varlıkların nitelik değerini azaltmaz. İnsanların diğer varlıkla anlamlı bir ilişkisi vardır ve bu ilişki, Allah tarafından insanların süreci anlamaları ve takdir etmeleri için tasarlanmıştır. Bununla birlikte bu, insan dışındaki varlıkların daha az önemli olduğu anlamına gelmez. İnsanların merkezi konumu, sorumlulukları beraberinde getirir ve bu daha sonra daha detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Ancak önce, insanların diğer varlıklar üzerindeki müdahale haklarının sınırlarını keşfetmek, insan ve insan olmayan unsurların konumunu netleştirmek önemlidir.

İnsan Müdahalesi ve Çevresel Sınırlar

Hocaefendi'ye göre insan halifeliği, insan dışındaki varlıklar üzerinde tam bir egemenlik değildir, ancak Allah'ın verdiği devredilmiş bir yetkidir ve bu, insanların dünyada eylemde bulunma, yönetme ve halef olma anlamına gelir. Bu, insanlara

“doğaya müdahale etme hakkı” verir. Bu müdahale hakkı, mevcut varlıklara katılma ve aktif olarak değiştirme veya varlıklarla uyum içinde olma şeklinde anlaşılmalıdır.

Hocaefendi, insanların Allah’ın otoritesine bağımlılığını ve doğaya müdahalelerine konulan sınırları vurgular. Bu sınırlamalar şunları içerir:

1. Allah’ın Adıyla (veya Bismillah)

Hocaefendi, Allah’ın yeryüzündeki temsilcileri olarak insanların kendi adlarıyla değil, Allah’ın adıyla hareket etmelerinin önemini vurgular. Bu ilke, her şeyin Allah’ın adıyla kullanılması gerektiğini gösterir ve dünyaya egemenlik yerine Allah’ın verdiği sınırlı izni vurgular.

2. Müdahale Sınırları (Helal ve Haram Sınırları)

İnsanların doğal dünyaya müdahalesi belli sınırlamalara tabidir. Hayvan tüketimiyle ilgili belirli kurallar vardır, helal ve haram kategorileri gibi. Hayvanların eti tüketilmek için Allah’ın adıyla kesilmelidir. Bu da, aslında Allah’ın halifeleri olarak bile istediğimiz gibi her canlıyı tüketme hakkına sahip olmadığımız farkındalığını oluşturur.

3. İsrif Etmemek

İnsanlar ile varlık arasındaki ilişkide israf etmemek önemlidir. İhtiyaç olmadan Allah’ın lütfettiği nimetlerin aşırı veya kötüye kullanımı İslam’da ciddi bir günah olarak kabul edilir. Hocaefendi adaleti, dengeyi vurgular, yiyecek ve su israfından kaçınmaya uyarıda bulunur, kaynakların insani arzular yerine ihtiyaçlara göre kullanılmasını önerir.

4. Allah’a Karşı Sorumluluk

İnsanlar eylemlerinden ve çevreye karşı olan davranışlarından nihai olarak sorumlu tutulacaklardır. Bu sorumluluk, ekolojik dengeyi koruma, zararı onarma ve dünyayı daha iyi bir yer haline getirme çabalarını içerir. Hocaefendi, bu sorumluluk bilincinin önemini vurgular ve toplumsal normların bu değerlere öncelik vermemesi durumunda bile çevre etiği konusunda farkındalık oluşturmaya amaçlar.

Niteliksel (Intrinsic) Değer / Araçsal değer

Fethullah Gülen Hocaefendi’ye göre doğanın insan dışı bileşenleri insanlar için hem niteliksel hem de araçsal değere sahiptir. Bu, aydınlanmış insan merkezilikle (enlightened antroposentrism) uyumlu bir yaklaşımdır, ancak perspektifleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Hocaefendi, insani amaçlar için doğadaki unsurların araçsal değerini vurgularken aynı zamanda bu unsurların niteliksel değere sahip olduklarını da kabul eder.

Fethullah Gülen'in Yazılarında İnsan Harici Varlıkların Niteliksel Değeri

Hayvanlar konusunda Hocaefendi, onların araçsal değerinin yanı sıra niteliksel değeri de olduğunu savunmaktadır. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sav) öğretilerinden örnekler vererek, hayvan türlerini korumanın ve ekolojik dengeyi sürdürmenin önemini göstermektedir. Halk sağlığı adına bile hayvanların öldürülmemesi veya yok edilmemesi gerektiğini belirtir, çünkü bu, Allah tarafından kurulan doğal dengeyi bozar. Hocaefendi, hayvanların Allah'a ibadet etme şekillerinin olduğunu ve dolayısıyla niteliksel değere sahip olduklarını düşünmektedir.

Bitkiler konusunda Hocaefendi, onların insanlar için katkı değerine katılırken, aynı zamanda nitelik yönünden de değerleri olduğunu savunmaktadır. Peygamber'imizin kıyametin eşiğindeyken bile bir ağaç dikmeyi teşvik ettiği bir hadisi referans gösterir, bu da ağaçların sebeplerin ötesinde manevi bir değere sahip olduğunu ima etmektedir.

Canlı olmayan varlıklar açısından Hocaefendi, suyun dikkatli bir şekilde kullanılmasıyla ilgili bir hadisi referans gösterir ve doğal kaynakların Allah'a karşı görevleri olduğunu ve kendilerinde anlamlar taşıdığını vurgular. İnsanların doğal kaynakları kullanma hakkı olduğu gibi, bunu belirlenmiş sınırlar içinde ve sorumluluk duygusuyla yapmaları gerektiğini belirtir.

Mevcut Çevre Felsefesi Tartışmalarından Farklar

Fethullah Gülen Hocaefendi'nin felsefesi ile antroposentrik (insan merkezli) görüş arasında farklılıklar vardır. Hocaefendi'nin felsefesi teosentrik olup, Allah'ı merkeze yerleştirir ve insanları Allah'ın halifeleri olarak kabul eder. Bu görüşte insanların niteliksel değeri, Allah'ın insanları halife olarak atamasından ve Allah'ın niteliklerini anlama kapasitelerinden kaynaklanır. Bu teosentrik bakış açısı, sadece insan olmalarına dayanarak niteliksel değer atfeden tamamen antroposentrik bir görüşle örtüşmeyebilir.

Hocaefendi'nin öğretileri çevrenin nimetleri için Allah'ı tanıma, O'nu tefekkür etme ve şükran duymayı vurgular. Çevredeki dengeyi gözlemlemek, anlamak ve korumak, Hocaefendi'nin vurguladığı sorumluluklar arasındadır. Yaratılışı inceleyerek ve düşünerek ma'rifet elde etmek de önemli bir sorumluluk olarak görülür.

Genel olarak, Hocaefendi'nin felsefesi, çevre bilinci ve bilgeliği Allah'ın tanınması temeline dayanan teosentrik bir perspektif üzerinde çevresel sorumluluklara teşvik eder.

Çevreye Karşı Sorumluluklar

Varlıkları Anlama ve Takdir Etme: İnsanların, ma'rifet arayışlarının bir parçası olarak çevreyi gözlemlene, analiz etme ve anlama sorumluluğu vardır. Evren hakkında öğrenme süreci, insanlığı yükseltmek ve Allah'ın halifeleri olarak görevlerini yerine getirmek olarak görülür. Varlıkları inceleyip üzerine düşünerek bireyler, Allah'ın her şeydeki hikmet ve amacını daha derin bir şekilde takdir edebilir ve tanıyabilirler.

Dengenin Korunması: Âkıllar, çevredeki dengeyi koruma göreviyle görevlendirilmiştir. Allah tarafından oluşturulan bu denge, hayvanlar, bitkiler ve evrenin diğer unsurları arasındaki ilişkileri kapsar. İnsanların bu hassas dengeyi tanınması ve korunması görevidir. Kur'an ayeti (55:7-8), dengeyi bozmanın yasaklanmasını vurgulayarak, insanların onu koruma sorumluluğunu vurgular.

Dengenin Onarılması ve Güzelleştirme: Fethullah Gülen Hocaefendi tarafından vurgulanan başka bir sorumluluk, denge bozulduğunda dengeyi yeniden sağlama yükümlülüğüdür. Çevresel felaketleri önlemek veya en aza indirmek ve doğal dengeyi yeniden sağlamak için insan müdahalesi gereklidir. Ek olarak, insanlar, Kur'an'da cennet tasvirlerinden ilham alarak çevreyi güzelleştirmeye teşvik edilir. Amaç, gelecek nesiller için uyumlu ve estetik açıdan hoş bir dünya yaratmaktır.

Fethullah Gülen'in Sorumluluklar Üzerine Öğretileri

Özetlemek gerekirse, Hocaefendi'nin sorumluluklar üzerine öğretileri bilgi arayışını, ekolojik dengeyi korumayı ve çevrenin iyileştirilmesi üzerinde çalışmayı kapsar. Bireysel sorumlulukları önceliklendirirken, aynı zamanda küresel sorumlulukların önemini de kabul eder.

Hizmet Mensuplarına Tavsiyeler

Önceki metinde verilen bilgilere dayanarak, aşağıda bazı öneriler sunulmaktadır:

- 1. İnsan harici varlıkların niteliksel değerini tanıyın:** Hayvanlar, bitkiler ve diğer doğal unsurların insanlara sağladıkları faydanın ötesinde niteliksel bir değere sahip olduklarını kabul edin.
- 2. Sorumlu bir halifelik rolü üstlenin:** Çevrenin sorumlu bir şekilde koruyucusu olmayı benimseyin ve doğayı korumanın ve muhafaza etmenin insanların bir görevi olduğunu anlayın.

3. **Hz. Muhammed'in (sav) öğretilerini takip edin:** Peygamber'in hayvanlara karşı merhamet ve şefkat örneklerini öğrenin, doğaya yönelik iyi davranışları teşvik edin.
4. **Sürdürülebilirliği destekleyin:** Doğal kaynakları sorumlu bir şekilde ve sürdürülebilir sınırlar içinde kullanma konseptine uyun, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki uzun vadeli etkilerini göz önünde bulundurun.
5. **Dengenin yeniden sağlanmasını teşvik edin:** Doğanın dengesi bozulduğunda, insanların koruma çalışmaları, ağaçlandırma veya diğer önlemler aracılığıyla dengeyi yeniden sağlama sorumluluğu olduğunu kabul edin.

Bu önerileri uygulayarak, bireyler çevrenin korunmasına katkıda bulunabilir, tüm yaşam formlarına saygı gösterebilir ve daha sürdürülebilir ve dengeli bir dünya yaratma yolunda çalışabilirler.

Biyografi

İstanbul'da doğup büyüyen **Dr. İsmail Mesut Sezgin**, Leeds Beckett Üniversitesi'nde Modern İslam'da Ahlaki Sorumluluk konusunda doktora tezini tamamlamıştır. Oxford Regent's Park College'da Din ve Toplum üzerine araştırma asistanı ve Leeds Business School'da Yönetim, Liderlik ve Küresel Sorumluluk post-doktora araştırmacısı olarak çalışmalarına devam etmektedir. Dr. Sezgin'in Politik İslam, Ekstremizm, Etik ve (Hizmet Hareketi özelinde) Dini Hareketler alanlarındaki uzmanlığı ve ilgisi uluslararası konferanslarda konuşma yapmasını, yorumlarda bulunmasını ve BBC Hardtalk gibi çeşitli medya platformlarında röportajlar vermesini sağlamıştır.

Dr. Sezgin ayrıca Londra merkezli kâr amacı gütmeyen ve Hizmet Hareketi üzerine bilgi, araştırma ve kritikler sunan Hizmet Araştırmaları Merkezi'nin (Centre for Hizmet Studies) kurucularındandır. Hizmet Hareketi, toplum tabanlı bir sivil harekettir ve Dünya çapında 160'tan fazla ülkede aktiftir.

